

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Mens Sana in Corpore Sano?

**A Magyar Sportiskolai Rendszer Tanulóinak
Egészségtudatossági és Tanulmányi Eredményességének
Összefüggései**

Kovács Karolina Eszter

Témavezető: Prof. Dr. Nagy Beáta Erika

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2018

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az egészségtudatosság fejlesztése, az egészségre nevelés szerepe s relevanciája napjainkban vitathatatlan, amelynek problémaköre tükröződni látszik hazai (HBSC, Magyar Ifjúság Kutatás) és nemzetközi (ESPAD, Eurobarometer) kutatások eredményeiben, gondolva az inaktivitás kiemelkedően magas arányára, az egészség károsító magatartásformák magas prevalenciájára, az egészségtudatos életmód hiányára. Az egészségre nevelés már gyermekkorban megkezdődik s egy életen át tart, nem csoda tehát, ha a rossz egészségmutatók nemcsak a gyermekek és fiatalkorúak, de a felnőtt lakosság körében is egyértelműek, sokszor csak súlyosbodnak, s jelenleg Magyarország Európa él- vagy közép mezőnyében található mind a konkrét kockázati magatartások, mind az ehhez társuló megbetegedések tekintetében. Kiemelve a prevenció s edukáció szerepét, a Nemzeti Alaptanterv fokozott hangsúlyt fektet a rendszeres fizikai aktivitásra (mindennapos testnevelés) s az egészség-edukációra is. A rendszeres sport és egészségtudatos életmód fokozott jelenléte azonban nem csupán a mindennapi oktatás színterén van jelen, hanem egy magasabb szinten tetten érhető hazánk köznevelési típusú sportiskoláiban is. Maga a sportiskolai rendszer kettős célrendszert hordoz magában: elsődleges célja a sportági utánpótlás-nevelés s a sportsikerek elérése már a korai életszakaszokban is, így előtérbe helyezi a hazai utánpótlás nevelést a különböző sportágakban. Teszi mindezt úgy, hogy alapvető célként jeleníti meg a köznevelési feladatok teljesítését is, így a tanulmányi eredményesség támogatása, elérése külön célként jeleníthető meg. A sportiskolák s azok tanulóinak kérdése azonban nem tisztázott s kevésbé kutatott terület, így a rendszer működéséről s aktorairól csak kevés pontos információval rendelkezünk, tanulmányi és nem tanulmányi eredményességi karakterisztikumaik tekintetében egyaránt.

Habár a sportiskolák relevanciája vitathatatlan, úgy oktatáspolitikai, mint sportpolitikai aspektusból, eddig nem képezte konkrét kutatások célját azok

megismerése, feltérképezése. A hazánk iskoláskorú fiataljaira jellemző különböző egészség- és kockázati magatartási jellemzőinek időről időre történő felmérése a köznevelés színterétől függetlenül jelen van (példaként a Health Behaviour in School-aged Children – HBSC, a European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs – ESPAD, vagy a Magyar Ifjúság Kutatás). A sportiskolai rendszeren belül az egyesületi típusú sportiskolákban sportolók vizsgálatára már láthattunk példát (Rábai 2018a; 2018b, Pinczés & Pikó 2013), ám kutatás szempontjából releváns, köznevelési típusú sportiskolai tanulói célcsoport azonban nem került konkrét vizsgálati fókuszba, így ezen intézmények tanulói összetételére, tanulóinak tanulmányi eredményességére vagy nem tanulmányi eredményességére vonatkozó vizsgálatok lefolytatására mindezidáig nem került sor. Ráadásul a Magyarországon fennálló sportiskolai rendszer mindenképpen egyedi: világszerte fontos szempontot képez az oktatás színterén megjelenő rendszeres sporttevékenység, amely eltérő mértékben ugyan, de valamennyi országban vizsgálható és tapasztalható, s európai szintű irányelveket is megfogalmaztak az inaktivitás mértékének csökkentésére és az egészségtudatosság fokozására (pl. Radtke & Coalter 2007, Stagiaire & Winther 2003). A magyar mintára felépített sportiskolai rendszerrel, amelyben speciális színteret kap az utánpótlás-nevelés és a köznevelési kötelezettségek teljesítményének összehangolása a köznevelés keretein belül, azonban nem találkozhatunk.

Értekezésünkben arra vállalkozunk, hogy a hazánkban működő sportiskolai rendszer felépítését megjelenítsük, s annak aktorai közül a tanulók sajátosságait megvizsgáljuk, különös tekintettel a tanulmányi eredményességükre, illetve egészségtudatosságukra, egészségmagatartásukra, melyet nem tanulmányi, egészségtudatossági eredményességi faktorként (Kovács 2015, Kovács et al. 2016) kezelünk. Tesszük mindezt országos viszonylatban szemlélődve, a sportiskolák és nem sportiskolák (ún. hagyományos köznevelési intézmények,

Kovács 2018) komparatív vizsgálatával. A disszertáció problémakörét tehát a sportiskolai rendszer működése, a tanulói jellemzők feltárása, valamint a tanulmányi és nem tanulmányi eredményességének, ezen belül pedig az egészségmagatartásának vizsgálata, valamint nem sportiskolás kortársaikkal való összevetése alkotta.

Az alkalmazott módszerek vázolása

A kutatás célcsoportja középiskolai tanulók, életkor tekintetében tehát serdülők alkotják vizsgálati mintát. A minta kialakítása Magyarország hét régiójából három-három sportiskola, valamint régióként három-három hagyományos középiskola (gimnázium, szakgimnázium) tanulóinak bevonásával történt meg. A minta többlépcsős rétegzett mintavétellel került kiválasztásra a reprezentativitás elérésének érdekében. A bevonásra kerülő intézmények kiválasztásának alapját a Magyarországon működő köznevelési típusú sportiskolákhoz igazítottuk. Egy adott régióból hasonló kompozíciójú sportiskolák és középiskolák kerülnek kiválasztásra annak érdekében, hogy a társadalmi háttérváltozók megfelelően kontrolláltak legyenek, amelyhez az Országos Kompetenciamérés 2016 adatbázis alapján vett intézményi és tanulói összetételt vettük alapul. Valamennyi régió esetében megvizsgáltuk az egyes megyékben megtalálható köznevelési típusú sportiskolákat, s megnéztük, hogy ezekben milyen arányban vannak jelen a sportiskolai tanulók. A hagyományos köznevelési intézmények csoportját az Országos Kompetenciamérésből nyert adatok alapján választottuk ki, amelyek megmutatták a köznevelési típusú sportiskolák alapvető intézményi karakterisztikumait. Így a mintavétel második lépcsőjében az intézménytípológia határozta meg a bevont köznevelési intézmények körét. A mintavétel utolsó lépcsőjében pedig egyszerű véletlen mintavétellel kerültek az intézmények kiválasztásra, amelyek esetében egy-egy

kilencedik, tízedik, tizenegyedik és tizenkettedik évfolyam tanulói kerültek bevonásra. A teljes mintába így 3015 fő került be, közülük 24 köznevelési típusú sportiskolából 1675 fő sportiskolai tanuló és 24 hagyományos köznevelési intézményből 1340 fő nem sportiskolai tanuló.

Valamennyi iskolában egy kilencedik, egy tízedik, egy tizenegyedik és egy tizenkettedik évfolyamos osztály tanulóinak bevonása történt meg. A mintában található intézmények két fő csoportot alkotnak: az egyik csoport tagjai a vizsgálati csoportot képező köznevelési típusú sportiskolák tanulói, a másik csoportot pedig a kontroll csoportként értelmezett hagyományos köznevelési intézmények, vagyis a nem sportiskolai intézmények alkották. Az így létrehozott adatbázis, amely a Sportiskolák és Hagyományos Sportiskolák és Hagyományos Köznevelési Intézmények Tanulóinak Egészségmagatartása 2017 címet viseli, tartalmazza ennek a 3015 főnek a tanulmányi és nem tanulmányi eredményességre vonatkozó adatait.

A kutatás validált, valamint validálásra váró kérdőívek alkalmazásával történt. Ennek megfelelően a következő részekből áll a kérdőív: szocio-demográfiai kérdésblokk, általános egészségmagatartási kérdésblokk, egészségtudatossággal kapcsolatos attitűdök kérdésblokk (Egészségtudatos magatartás kérdőív rövidített változat, Nagy & Kovács 2017), szorongás kérdésblokk (Életvitelt Zavaró Szorongás Kérdőív Gyermek Verzió [Child Anxiety Life Interference Scale, CALIS], Lyneham et al. 2013), megküzdési kérdésblokk (Megküzdési rugalmasság kérdésblokk [Coping Flexibility Scale, CFS], Kato 2012), jóllét kérdésblokk (WHO Jóllét Kérdőív Rövidített Magyar Változata, WBI-5, Susánszky et al. 2006), spirituális jóllét kérdésblokk (Spirituális Jóllét Kérdőív Rövidített változat [Spiritual Well-Being Scale, SWBS], Cotton et al. 2005), valamint tanulmányi eredményességi kérdésblokk.

Az eredmények tézisszerű felsorolása

A sportiskolai intézmények esetében a képzési hangsúly elsősorban az utánpótlás sportolói nevelésen van, s a sportolók gyakran alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkező családokból kerülnek ki. Ennek okán **első hipotézisünkben** azt feltételeztük, hogy a sportiskolák esetében a tanulók nagyobb valószínűséggel kerülnek ki hátrányos vagy halmozottan hátrányos családból, s rosszabb anyagi helyzetű családi háttérrel rendelkeznek, amelyhez alapként az Országos Kompetenciamérés 2016-os 10. évfolyamos tanulói adatbázisban létrehozott családi háttérindexet tekintettük. Összességében véve hipotézisünk beigazolódott, hiszen mind régiós, mind megyei szinten a sportiskolai tanulók esetében mutatkoztak alacsonyabbnak a családi háttérindex mutatói, amely reflektál korábbi kutatási eredményeinkre (Kovács, benyújtva), illetve az általános trendekre is (pl. Bourdieu, 2000). Régiós szinten a sportiskolák tekintetében az észak-alföldi és közép-magyarországi régiókban voltak a legalacsonyabb, míg a közép-dunántúli régióban a legmagasabb a családi háttérindex átlaga. A nem sportiskolák esetében az észak-alföldi régióban voltak tapasztalhatóak a legalacsonyabb, míg Budapesten a legmagasabbak a családi háttérindex értékek. Megyei szinten a sportiskolák esetében Heves, Komárom-Esztergom és Fejér megye esetében voltak a legmagasabbak a mutató értékei, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legalacsonyabbak a mutató értékei. A nem sportiskolák esetében a legjobb értékek Budapesten, a legrosszabb értékek pedig Jász-Nagykun-Szolnok megye intézményeinek esetében mutatkoztak. Minden esetben szignifikáns különbség mutatkozott a sportiskolák és nem sportiskolák között. A területi megoszlások tanulmányi eredményességgel való kapcsolatát a későbbiekben a második hipotézisen belül vizsgáltuk, s az itt kapott eredmények reflektálnak, sőt megerősítik az ott kapott eredményeket, mivel az alacsony családi háttérindex és

a rossz tanulmányi eredményesség kapcsolatát más számos kutatás szemlélte, bizonyítva a kutatás reliabilitását is.

A területi különbségek feltérképezése nem csupán a tanulmányi teljesítmény és a tanulói háttér esetében releváns, hanem az egészségtudatosság szempontjából is, így először régiós, majd megyei szinten mértük az egészségtudatosságot, jelen esetben a sportiskolák tanulóira fókuszálva. Ahogyan a tanulmányi eredményesség tekintetében is különbség mutatható ki a tanulók lakhelyének függvényében (pl. Garami, 2014, 2009; Polónyi, 2014; Hegedűs, 2016), úgy feltételeztük, hogy ez az egészségtudatosság tekintetében is kimutatható lesz. Mindez mindent összevetve beigazolódott, hiszen szignifikáns területi különbségek voltak kimutathatóak valamennyi vizsgált változó (egészségtudatossággal kapcsolatos attitűdök, megküzdés, szorongás, jóllét, spirituális jóllét) tekintetében. A szubjektív egészségi állapot a budapesti diákok esetében volt a legjobb, míg Közép-Magyarországon a legalacsonyabb, a szubjektív edzettségi állapot esetében is ez tapasztalható, ám itt az észak-magyarországi régió eredménytelensége is megmutatkozott. Az egészségtudatosság foka a dél-dunántúli intézmények esetében volt a legmagasabb, míg a közép-magyarországi intézmények esetében a legalacsonyabb, tovább erősítve a közép-magyarországi régió, tehát Pest megye elmaradottságát, ugyanakkor jól szemléltetve a főváros és az azt körülvevő megye közötti hatalmas szakadékot. A megküzdési rugalmasság mértéke a közép-magyarországi és dél-alföldi régióban található intézmények diákjainak esetében volt a legrosszabb, míg az északalföldi, észak-magyarországi és nyugat-dunántúli régiók esetében a legmagasabb. A szorongás mértéke Közép-Magyarországon volt a legmagasabb, míg a Nyugat-Dunántúlon a legalacsonyabb. Végül a jóllét is a közép-magyarországi régióban volt a legmagasabb és az észak-alföldi régióban a legalacsonyabb, míg a spirituális jóllét mértéke a dél-dunántúli régiók esetében volt a legmagasabb és a közép-

magyarországi régióban volt a legalacsonyabb. Habár a szubjektív jóllét kiemelkedő értéként magas szinten van jelen Pest megyében, ez önmagában nem tudja kompenzálni a többi egészségtudatossági eredményességi faktor messze átlag alatti értékét, sőt az alacsony tanulmányi eredményességgel is párhuzamba állítható, megerősítve Perényi 2013-as s ezáltal a Magyar Ifjúságkutatás eredményeit, mely szerint a közép-magyarországi régió egészség és fizikai aktivitás tekintetében is a legrosszabb eredményességgel jellemezhető. A másik végletként a leginkább a dél-dunántúli régió emelhető ki, hiszen több egészségmagatartási faktor is ebben a régióban, s ennek megyéiben volt a legkiemelkedőbb. Érdekes, hogy a Nyugat-Dunántúl nem az első helyen szerepel, hiszen ha a gazdasági mutatókat vennénk alapul, ezt a régiót predesztinálhatnánk az első helyen. Kiemelkedik a közép-dunántúli régió is, s főleg Veszprém megye. Ez nem is meglepő, tekintve, hogy ez a megye jelentős sportinfrastruktúrával rendelkezik (gondolhatunk például a balatonboglári Nemzeti Kézilabda Akadémia, vagyis a NEKA több külső intézményére, vagy akár a veszprémi kézilabda kiemelkedő szerepére), ugyanakkor olyan nagy múltú, mind a sportot, mind a tanulást támogató köznevelési intézmények is találhatóak, mint a veszprémi Lovassy László Gimnázium. Ráadásul a Magyar Ifjúságkutatás eredményei szerint ez a régió a legeredményesebbek közt szerepel az egészség és fizikai aktivitás dimenzióiban. Másik biztos pont ebben a tekintetben a főváros, amely nem a kiemelkedőbb mértékben ugyan, de az élvonalban mutatja a sport és az egészségtudatossági mutatók magas eredményességét. Számos köznevelési típusú sportiskola található meg a fővárosban, amelyek többsége gimnázium, amely a későbbiekben válik igazán jelentőssé a negyedik hipotézis során. Tehát a budapesti intézmények – amellet hogy a lehető legmagasabb tanulmányi eredményességre törekednek, pl. Csanádi Árpád Általános Iskola és Gimnázium -, s szoros együttműködésben

állnak a különböző egyesületi típusú sportiskolákkal vagy akadémiákkal is, biztosítva ezzel a sportkarrier-építésének optimális körülményeit is.

Második hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a sportiskolák tanulói az egészségtudatosság mint nem tanulmányi eredményesség tekintetében eredményesebbek a hagyományos középiskolás kortársaikkal összevetve. Az egészségtudatosság kapcsán ambivalens kép ábrázolódott: önmagában nem egyértelmű a sportiskolás tanulók magasabb egészségtudatossága és az azzal kapcsolatos szignifikánsan pozitívabb attitűdök jelenléte körükben. Az egészségtudatosság mint nem tanulmányi eredményesség általános mutatóinak tekintetében a szerhasználat kipróbálása, az alkoholfogyasztási gyakoriság, a tömény ital-, koktél- és sörfogyasztás, a vízfogyasztás, az energiatital fogyasztás, az alkohollal egybekötött szórakozás szignifikánsan nagyobb mértékben jellemző a sportiskolás tanulóira, valamint nagyobb alvásmennyiség jellemző rájuk, míg a gyorséttermi ételek fogyasztásának gyakorisága, valamint a borfogyasztás gyakorisága szignifikánsan magasabb a nem sportiskolai intézmények tanulóinak körében. Ebből is jól látszik az ambivalencia, hiszen egyes rizikómagatartások nem alacsonyabb, hanem nagyobb arányban vannak jelen a sportiskolai tanulók körében, amelynek háttérében számos tényező állhat: az intézményi hatás, a kortársak hatása, a szocio-ökonómiai státusz vagy a versenysportolói lét stb. (Kovács & Nagy, 2017; Veliz et al. 2015; Kwan et al. 2014; Lisha & Sussman, 2010; Faurie et al. 2004), amelynek pontos feltárása még további kutatást igényel. A pszichológiai faktorok tekintetében az egészségtudatosság, megküzdési rugalmasság, jóllét és spirituális jóllét, valamint a szubjektív edzettségi állapot tekintetében mutatkozott jelentős különbség, valamennyi esetben a sportiskolai tanulóira jellemző a nagyobb eredményesség (Kovács & Nagy, 2017; Kovács, 2014; Kovács és Perényi, 2014; Pikó et al. 2012; Pikó és Keresztes, 2007; Pluhár et al. 2004 stb). Látható tehát, hogy mentális szinten a sportiskolai tanulók tisztában vannak a kockázati

magatartásformák veszélyeivel, sőt sok esetben el is ítélik azokat: tudják, hogy a dohányzás vagy illegális szerhasználat káros az egészségre, tudják, hogy a megfelelő mennyiségű folyadékfogyasztás vagy éppen alvás elengedhetetlen a megfelelő szellemi és fizikai teljesítményhez, vagy hogy az érzelmi egyensúly milyen feltételek árán érhető el. Egyértelmű azonban, hogy ezt az elméleti hozzáállást nem sikerül minden esetben a cselekvés szintjén megvalósítani, így a sportiskolák tanulói körében nagyobb arányban jelennek meg egyes egészségkárosító magatartásformák is. A sportolók körében gyakran jelenik meg az élvezeti szerek magas arányú használata, elsősorban a dohányzás és alkoholfogyasztás tekintetében, amely társas sajátossággént funkcionálva, társas és intézményi hatásként kódolható, így az egyéni szinten túl a társas és intézményi szintet is számításban kell venni. A felsőoktatás színterén korábbi kutatásainkban (Pusztai et al. 2018; Kovács et al. 2016) már igazoltuk, hogy az intragenerációs integráció alapján amennyiben a hallgatók egy olyan karon tanulnak és olyan hallgatótársakkal vannak körülvéve, ahol az egészségmegőrzés és az egészségkárosító magatartásminták kerülése számít követendő mintaként, nagyobb az egészségtudatosság valószínűsége. Ehhez hasonlóan azokon a kampuszokon, ahol az egészségkárosító magatartásformák prevalenciája magas, valamint ezek a viselkedésmódok elfogadottak, kisebb az esélye annak, hogy a hallgatók egészségtudatos életmódot folytatnak. Mindez a középfokú oktatás színterére is levetíthető, hiszen a társas és intézményi hatások a középfokú oktatási színtéren ugyanúgy működnek.

E hipotézis részeként az intézményi hozzáadott értéket is vizsgáltuk a különböző intézménytípusokban, azt feltételezve, hogy a sportiskolák esetében szignifikáns intézményi hozzáadott érték tapasztalható az egészségtudatosság mint nem tanulmányi eredményesség tekintetében, a hagyományos köznevelési intézményekkel összehasonlítva. Tekintve, hogy magáról a sportiskolai intézményről is kevés ismerettel rendelkezünk, a hipotézis vizsgálatának

relevanciája nem is lehet kérdéses. Ehhez a kutatásban vizsgált valamennyi egészségtudatossági komponens (egészséggel kapcsolatos attitűdök, szorongás, megküzdés, jóllét, spirituális jóllét) hatását megvizsgáltam, ugyanakkor csupán a spirituális jóllét tekintetében volt kimutatható szignifikáns intézményi hatás, amely negatív irányú, vagyis csökkenő mértékű volt, éppen annak ellentettjére mutatva, amit feltételeztünk, tehát a vallás és spiritualitás nem tartozik a fő intézményi profilba (kivéve azokat a sportiskolákat, amely egyházi fenntartású). Pedig a szakirodalom korábbi kutatásai alapján egyértelműen látszik, hogy a sportsikerekben a spiritualitás jelentős hozzáadott értéket képvisel (pl. Mueller et al. 2001, Pikó 2005a; Kopp, 2012), így fontos lenne a sportiskolai intézmények esetében is nagyobb hangsúlyt fektetni erre a szegmensre. Továbbá – szinten a feltételezettel ellentétesen - az egészségtudatosság és a megküzdési rugalmasság esetében jelentős növekedés kimutatható a nem sportiskolai intézményekben, amely intézményi hatásként is detektálható. Ezzel ellentétesen azt feltételeztük, hogy a megküzdés, a jóllét és a szorongás tekintetében a sportiskolai intézmények lesznek eredményesebbek. Mindez azonban inkább egyéni szintre vetítve helytálló, hiszen a sportiskolák tanulóinak mentális egészséggel és egészségtudatossággal kapcsolatos mutatói összességében véve jobbak. Úgy tűnik azonban, hogy ez inkább fakad sportolói mivoltukból, mint az intézmény jellegéből. A sportiskolákban tanuló diákok – tudván, hogy jelentős részük legalább hobbiszinten sportol – képesek szemléltetni a sport mentális egészségre kifejtett pozitív hatását, mindez azonban egyéni szintre korlátozódik. Következtetésként azonban elmondható, hogyha a sportiskola intézményrendszere növelni tudná az ilyen egészségtudatossági mutatók eredményességét – például szakemberek (pl. pszichológus), egészségnapok, prevenció, ösztönzések, stb. által -, a sportiskolai tanulók nemcsak mentális egészsége és egészségtudatossága (mind mentális, mind fizikai szinten), hanem sportolói eredményessége is nőhetne. Ráadásul, rendszerszinten gondolkozva

világosság válik, hogy mindebből maga az intézmény és a sportiskolai rendszer is profitálhat, így mind onto-, mind mikro- és mezoszinten, hosszú távon pedig makroszinten is nagyobb eredményességet tapasztalhatnánk (Bronfenbrenner, 1979).

Harmadik hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a sportiskolák tanulói a tanulmányi eredményesség tekintetében is eredményesebbek a hagyományos középiskolás kortársaikkal összevetve, amelynek vizsgálatához részben saját kutatási adatbázisunk, másrészt az Országos Kompetenciamérés 2016-os adatbázisát alkalmaztam. Ennek tekintetében egyértelműen megállapítható, hogy a feltételezettől eltérően a hagyományos köznevelési intézmények tanulóira jobb tanulmányi eredmények jellemzőek, akár az év végi tanulmányi átlagokat, akár a szubjektív tanulmányi eredményességi mutatókat vagy még objektívebb indexként a 2016-os Országos Kompetenciamérés 10. évfolyamos adatait vesszük górcső alá. Igaz mindez nem csupán a kutatásban résztvevő intézmények vonatkozásában, hanem az ország valamennyi sportiskolájának és nem sportiskolai intézményének bevonása esetében is. Habár Radtke és Coalter (2007) összegzése alapján nemzetközi szinten a sportiskolák tanulói átlag feletti tanulmányi eredményességgel rendelkeznek (Ausztrália, Kanada, Hollandia, Svédország), hazánkban beigazolódni látszik a zéró összegű egyenlet (Coleman, 1986). Így kutatási eredményeink Kovács (2015) korábbi, a felsőoktatási hallgatók körében végzett kutatási eredményeit erősítik meg a középfokú oktatás szintjén, mely szerint a rendszeres sport nem járul hozzá a tanulmányi eredményességhez egy bizonyos szint (országos, nemzetközi) elérése után. Mivel a sportoló elsődleges célja az, hogy a nagyfokú idő- és energia befektetés a sportban térüljön meg, így képes lemondani az olyan tényezőkről, amelyek ennek elérésétől megfoszthatják, vagy ebben hátráltathatják (mint például a tanulás). Hipotézisünk egy része tehát beigazolódott, hiszen az egészségtudatosság egyes elemeinek tekintetében valóban a sportiskolai tanulók

mutatkoztak eredményesebbnek. Ugyanakkor egyes objektív egészségmagatartási mutatók (mint az alkoholfogyasztás, szerhasználat kipróbálása, energiatartalék fogyasztás stb.) tekintetében a kontrollcsoport bizonyult szignifikánsan eredményesebbnek, ahogyan a tanulmányi eredményesség tekintetében is egyértelműen jobb eredmények mutatkoztak a nem sportiskolai intézmények tanulóinak körében.

Végül a kutatás további céljai között szerepelt a tanulmányi és nem tanulmányi eredményességi faktorok közötti összefüggés feltérképezése, vagyis az egészségmagatartás (egészségtudatosság, megküzdés, szorongás) és a tanulmányi teljesítmény (tanulmányi átlagok) között milyen erősségű és irányú kapcsolat áll fenn. Így **negyedik hipotézisünkben** részben az egészségtudatosság és a tanulmányi teljesítmény között pozitív kapcsolatot feltételeztem. Ez a hipotézisem is beigazolódt: egészségtudatosság mind az objektív, mind a szubjektív tanulmányi eredményességgel szignifikáns, gyenge pozitív kapcsolatot mutatott. A megküzdési rugalmasság esetében ugyanez volt megállapítható, hiszen mind az objektív és szubjektív tanulmányi eredményességgel egyaránt szignifikáns gyenge kapcsolatot mutatott. A szorongás esetében gyenge, de szignifikánsan negatív kapcsolatban áll mind az objektív, mind a szubjektív tanulmányi eredményességgel. Végül a jóllét a szubjektív tanulmányi eredményességgel, míg a spirituális jóllét mind az objektív, mind a szubjektív tanulmányi eredményességgel szignifikáns gyenge negatív kapcsolatban áll. A korábbi kutatások (pl. Hartman, 2008; Castelli et al. 2007; Kovács, 2015) alapján megfogalmazott alapfelvetések tehát beigazolódtak. Ez azonban több a szakirodalom már korábban is beigazolt eredményeinek új mintán történő ismételt bebizonyításán új téren nyert megerősítést. A kapott korrelációk ugyanis jól kapcsolhatók a korábbi hipotéziseinkhez, sőt összekötő kapocsként is funkcionálnak a tanulmányi eredményességre és az egészségtudatossági komponensre vonatkozó hipotézisek

között, hiszen ez által részben magyarázható válnak a hasonló területi disztribúciók, összefonódnak a korábban megállapított tények, s nem utolsósorban a kutatás reliabilitása is nő.

Továbbá a hipotézis részeként az egészségtudatossággal kapcsolatos attitűdökre, valamint a tanulmányi eredményességre ható különböző faktorokra fókuszáltunk. Elsőként az egészségtudatossággal kapcsolatos attitűdöket vizsgáltam, s feltételeztük, hogy a nők egészségtudatosabbak (Nagy & Kovács, 2017; ESPAD, 2015; Pop et al. 2013); szülők magasabb iskolai végzettsége, a jobb objektív és szubjektív anyagi helyzet, valamint a nagyobb településtípus hatása pedig negatívan hat (Nagy & Kovács, 2017; Dékány et al. 2012; Pikó & Fitzpatrick, 2007; Humensky 2010; Tuinstra et al. 1998). Ugyanakkor feltételeztem, hogy a sportiskolai tagság, a rendszeres sportolás (intézménytípusra való tekintet nélkül), a jobb szubjektív egészségi és edzettségi állapot, a szubjektív vallásosság, az átlag feletti megküzdési rugalmasság, jóllét és spirituális jóllét, valamint az átlag alatti szorongás pozitív hatással bír az egészségtudatosságra (Nagy & Kovács, 2017; Kovács & Nagy, 2015; Pikó & Fitzpatrick, 2007 stb). Hipotézisünk azonban csak részben igazolódott be, hiszen egyes faktorok esetében az eredeti feltételezésünk ellentéte volt kimutatható. A sportiskolai intézményi tagság hatása önmagában is szignifikáns, ám a várttal ellentétben negatív, s ezt nem változtatják meg a szocio-demográfiai és a pszichológiai mutatók sem. A versenysport hatása is jelenős, ám pozitív, s fel is erősíti a sportiskolai tagság hatását még a társadalmi háttérváltozók bevonása mellett is, ám a pszichológiai faktorok megszüntetik a szignifikáns hatását. Szignifikánsan pozitív hatással bír még az anya felsőfokú iskolai végzettsége, amely végig jelentős (Dékány et al. 2012; Pikó & Fitzpatrick, 2007). Az átlag feletti objektív anyagi helyzet is egyértelműen és folyamatosan negatív, megerősítve Pikó korábbi kutatási eredményeit. A nagyobb méretű településtípus hatása is pozitív és szignifikánsnak mutatkozott (Dékány et al.

2012; Keresztes et al. 2006). A pszichológiai faktorok is egyértelműen szignifikáns hatást mutattak: átlag feletti szubjektív egészségi és edzettségi állapot, az átlag feletti megküzdési rugalmasság (s ezen belül is az adaptív megküzdés), valamint az átlag feletti jóllét és spirituális jóllét pozitív, míg a szorongás és az értékelő megküzdés negatív hatással van az egészségtudatosságra (Nagy & Kovács, 2017; Pikó & Fitzpatrick, 2007; Humensky 2010; Tuinstra et al. 1998). Ugyanakkor a nem hatása nem szignifikáns sem önmagában, sem más változók bevonása mellett, továbbá az apa iskolai végzettségének, illetve a tanuló szubjektíven megítélt anyagi helyzetének hatása nem mutatkozott jelentősnek.

Emellett a tanulmányi eredményességre ható faktorokat is megvizsgáltuk. Feltételeztük, hogy diákok tanulmányi eredményességére pozitív hatással van a tanuló sportiskolai tagsága, versenysportolói léte, női mivolta, magas szülői iskolai végzettsége, átlag feletti objektív és szubjektív anyagi helyzete, nagyobb lakóhely-településtípusa, átlag feletti egészségi és edzettségi állapota, átlag feletti egészségtudatossága, megküzdése, jólléte, spirituális jólléte, valamint átlag alatti szorongása. Hipotézisünk pedig részben beigazolódott. A sportiskolai intézményi tagság hatása önmagában is szignifikáns, ám negatív, s ez a hatás csak a nem, a demográfiai háttérváltozók és a pszichológiai faktorok bevonásával szűnik meg. A szakgimnáziumi besorolás hatása szintén jelentős, s ezt nem változtatják meg a szocio-demográfiai és a pszichológiai mutatók sem. Így a SIOSZ (2012) alapján megfogalmazott tanulmányi eredményességi cél beteljesülése még nem látszódik. A versenysportolói lét hatása jelentős és negatív, ám a sportiskolai intézményi tagsághoz hasonlóan a további egyéni változók felülírják, semlegesítik azt. A nem hatása is végig jelentős s ugyanez megállapítható az anya iskolai végzettségének esetében is (pl. Chung, 2015). Továbbá az átlag feletti objektív anyagi helyzet is egyértelműen és folyamatosan negatív, hatását a pszichológiai mutatók semlegesítik. A pszichológiai faktorok

tekintetében, a jóllét és a spirituális jóllét hatása is egyértelműen szignifikáns, mivel az átlag feletti jóllét és spirituális jóllét pozitív, míg a szorongás negatív hatással van a tanulmányi eredményességre (Keyes et al. 2011; Fehérvári, 2008; WestEd, 2003; Roeser et al. 1998). Ennek háttérében állhat az adott területhez és tantárgyhoz kapcsolódó szorongás individuálisan magasabb foka (Nótin, 2015; Putnam, 2010).

Mivel a tanulmányi és egészségtudatossági eredményesség tekintetében nem elhanyagolható a tanulói csoportok elkülöníthetősége s egyedisége korábbi kutatásainkban már vizsgáltuk a diákok egészségmagatartása és tanulmányi eredményessége alapján kialakítható tanulói csoportokat egy országos vizsgálat keretében (HBSC 2014, Kovács et al. benyújtva). Ez alapján jelen kutatásban a negyedik hipotézisem utolsó szeletében ismét fel kívántam mérni a szubjektív tanulmányi eredményességi és nem tanulmányi eredményességi (egészségmagatartás, megküzdés, szorongás, jóllét és spirituális jóllét, szubjektív egészségi és edzettségi állapot) mutatók alapján kialakítható tanulói klasztereket, azt feltételezve, hogy ugyanezen klaszterek kialakíthatók jelen kutatásban is. Továbbá mérni kívántam azok megoszlását szociodemográfiai változók mentén, mint a tanuló neme, évfolyama, szüleinek iskolai végzettsége, lakóhelyének típusa, illetve szubjektív vallásossága, valamint detektáltuk a tanulói klaszterek megoszlásában tapasztalható országos különbségeket régiós szinten. Összességében véve elmondható, hogy hipotézisünk beigazolódott, a bevont változók alapján a korábbi országos kutatásunkhoz hasonló klaszterek voltak létrehozhatók, tehát a deviáns, flegma, stresszes és kiegyensúlyozott klaszterek. A nemek tekintetében fennálló eloszlásbeli különbség szignifikáns, a lányok között nagyobb a kiegyensúlyozott és stresszes, a fiúk között pedig a flegma klasztertagság aránya. A flegma klaszterben a sportiskolai diákok, a stresszes klaszterben a nem sportiskolai tanulók felülreprezentáltak. Az évfolyamok tekintetében fennálló különbség is szignifikáns, a kiegyensúlyozott

és stresszes klasztertagság aránya csökkenő, a deviáns klasztertagsági arány pedig növekvő tendenciát mutat. A településtípus tekintetében fennálló szignifikáns különbségek alapján a flegma diákok aránya a fővárosban a legmagasabb, a kiegyensúlyozott diákok aránya a megyeszékhelyeken és tanyákon, a deviáns diákok aránya is a tanyákon, míg a stresszes diákok aránya a falvakon és kisvárosokban volt a legmagasabb. A szülők iskolai végzettségének tekintetében is szignifikáns különbségek voltak kimutathatóak: a kiegyensúlyozott klasztertagság aránya a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők esetében volt a legmagasabb, a deviáns, stresszes és flegma klasztertagság pedig az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők esetében volt magasabb, az anyák és apák esetében is. A szubjektív vallásosság alapján is különbség áll fenn a klasztertagságokban: a vallásos diákok körében magasabb a kiegyensúlyozott klasztertagság aránya, míg a nem vallásosak körében a deviáns, stresszes és flegma klasztertagságok aránya. Végül az egyes klasztertagságok megoszlásában szignifikáns területi különbségek is mutatkoztak. A deviánsok aránya az észak-magyarországi régióban mutatkozott a legmagasabbnak és Dél-Dunántúlon a legalacsonyabb; a flegma tanulók aránya Budapesten a legmagasabb, míg az észak-magyarországi dél-dunántúli régiókban a legalacsonyabb; a stresszes tanulók aránya Közép-Magyarországon volt kiemelkedően magas és az észak-alföldi régióban a legalacsonyabb, valamint a kiegyensúlyozott diákok aránya a dél-dunántúli régióban volt a legmagasabb, míg a közép-magyarországi régióban volt a legalacsonyabb.

Habár a kutatás hipotézisei s azok eredményei is összefonódnak s egységes képet reprezentálnak, biztos képet nyújtva a világon egyedülálló módon működő sportiskolai rendszerről, aktorairól, s a kortársakhoz viszonyított tanulmányi és nem tanulmányi eredményességről, a kutatás természetesen rendelkezik bizonyos limitációkkal. Az egyik legfőbb problémát a területi megoszlás jelenti. A sportiskolák kis száma s azok egyenlőtlen területi elhelyezkedése miatt nehéz

ugyanis úgy vizsgálódni, hogy a többszörösen rétegzett mintavételi metodikák hiánytalanul teljesülhessenek, s a másik végletként pedig az intézményi bevonhatóság szerepe is felmerül. A sportiskolák ugyanis nem rendelkeznek központi irányítással, helyi szinten önálló pedagógiai programmal és helyi sportiskolai tantervvel működnek, amelyre nincs is konkrét előírás vagy törvényi szabályozás (hiszen az önmagát a sportiskola fogalmát és a sportiskolává válás feltételeit tartalmazza). Ily módon nagyon nehéz olyan mintát kialakítani, amely maradéktalanul megfelel a mintavételi követelményeknek, s még nehezebb a szelekció a kontrollcsoport kialakítása során. Több esetben is visszautasítással szembesültünk, amely elsősorban a sportiskolák pótlása esetében problémás, hiszen a legtöbb megyében csak egy sportiskolai intézmény működik (néhány esetben nincs is sportiskola a megyében).

A tanulmányi eredményesség során fontos megemlíteni, hogy az Országos Kompetenciamérés nem nyújt lehetőséget a kifejezetten sportosztályok nem sportosztályoktól való elkülönítésére s ezek az adatok nem is lekérhetőek a személyiségi jogok miatt. Így sokkal inkább a teljes intézményről kapunk képet a sportosztályok eredményessége vagy éppen eredménytelensége helyett. Ezt megpróbáltuk olyan változók kontrollálásával kiküszöbölni, mint a versenysport, ám teljes mértékben megbízható képet akkor kaphatnánk, ha módunk lenne a különböző évfolyamokat is elkülöníteni az adatbázison belül, vagy módunkban állna személyenként összekapcsolni a tanulói szintű tanulmányi és egészségtudatossági adatokat. Mindez azonban egyfajta iránymutatás is az Országos Kompetenciamérés irányába: az egészségtudatosság vizsgálata fontos lenne az egészség és tanulmányi eredményesség longitudinális vizsgálatához, a kapcsolatok mélyebb feltárásához, s a prevenciós tevékenységek megalapozásához is.

Mindent összevetve azonban a kutatás jelentősen hozzájárul a 2012-ben bevezetett sportiskolai rendszer működési hatékonyságának feltérképezéséhez, a

tanulói sajátosságok felfedezéséhez és azoknak a kortársak körében tapasztalható karakterisztikumokkal való összevetéséhez országos szinten, a területi különbségeket is interpretálva. A kutatás során megfogalmazott kutatási kérdések relevanciája megkérdőjelezhetetlen, s a kutatás folytatása is indokolt a rendszer működési hatékonyságának javításához, s a stabil tanulmányi és nem tanulmányi eredményességének biztosításához.

Nyilvántartási szám: DEENK/368/2018.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Kovács Karolina Eszter
Neptun kód: DYT12
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10054388

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (4)

1. **Kovács, K. E.**, Szigeti, F.: A serdülők egészségmagatartásában szerepet játszó rizikó- és protektív faktorok áttekintése.
In: A társadalmi periférián élő gyermekek és fiatalok rizikómagatartásának háttere. Szerk.: Fábián Gergely, Szoboszlai Katalin, Hüse Lajos, Periféria Egyesület, Nyíregyháza, 17-46, 2017. ISBN: 9789631291506
2. **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: Kockázati magatartás a különböző szerkezetű családokban.
In: A tanulás új útjai. Szerk.: Mrázik Julianna, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest, 647-664, 2017. ISBN: 9786155657016[print]
3. **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: Tehetséggondozás a sportban mint az inkluzív nevelés egyik színtere.
In: Inkluzív nevelés - inkluzív társadalom. Szerk.: Semsei Imre, Kovács Klára, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 268-293, 2017. ISBN: 9789633186152
4. Nagy, B. E., **Kovács, K. E.**: Serdülők egészségmagatartása a sport és családszerkezet függvényében.
In: Értékteremtő testnevelés. Szerk.: Kovács Klára, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 151-162, 2016. ISBN: 9789633185971

Idegen nyelvű, hazai könyvrészletek (1)

5. Kovács, K., **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: Institutional Effects in Student's Health Conscious Behaviour.
In: Sport and social sciences with reflection in practice. Szerk.: Gál Andrea, Jerzy Kosiewicz, Sterbenz Tamás, University of Physical Education, Budapest, 13-29, 2016. ISBN: 9788393661077

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (4)

6. **Kovács, K. E.**: A társadalmi struktúra és az oktatás összefüggései a sportiskolák rendszerében.
Opus et educatio. [Közlésre elfogadva], 2018. ISSN: 2064-9908.
7. Nagy, B. E., **Kovács, K. E.**: Egészség-magatartással kapcsolatos attitűdök vizsgálata középiskolás és egyetemista fiatalok körében.
Orvosi Hetilap. 158 (44), 1754-1760, 2017. ISSN: 0030-6002.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1556/650.2017.30839>
IF: 0.322
8. **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: Egészségtudatos magatartás alakulása a sport függvényében.
Educatio. 26 (4), 649-656, 2017. ISSN: 1216-3384.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1556/2063.26.2017.4.11>
9. **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: A sportolás hatása kiskamaszok énképére, szorongására és megküzdésére.
Különleges Bánásmód. 1 (3), 43-56, 2015. ISSN: 2498-5368.
DOI: <http://dx.doi.org/10.18458/KB.2015.3.43>

Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (2)

10. **Kovács, K. E.**, Pusztai, G., Kovács, K., Nagy, B. E.: A felsőoktatási társas integráció és a hallgatói egészségmagatartás kapcsolata.
PedActa. 8 (1), 41-50, 2018. ISSN: 2248-3527.
11. **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: Kockázatvállaló magatartás a családszerkezet függvényében, valamint hatása a tanulmányi eredményességre.
PedActa. 7 (1), 39-46, 2017. ISSN: 2248-3527.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (4)

12. **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: Territorial Differences In The Health-Awareness Of Students Learning in Sport Schools in Hungary.
Hung. Educ. Res. J. [Közlésre elfogadva], 1-4, 2018. ISSN: 2062-9605.
13. Nagy, Á., Borbély, S., Fintor, G. J., **Kovács, K. E.**: The Implementation of Everyday Physical Education in Hungary.
Hung. Educ. Res. J. 8 (2), 81-95, 2018. ISSN: 2062-9605.
14. **Kovács, K. E.**: The relationship between health-awareness and academic achievement on a national representative sample.
Hung. Educ. Res. J. [Közlésre elfogadva], 1-4, 2018. ISSN: 2062-9605.
15. **Kovács, K. E.**, Nagy, B. E.: Coping and Sport-motivation of Adolescent Handballers in Debrecen.
Practice Theory Syst. Educ. 11 (3), 205-222, 2016. ISSN: 1788-2583.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1515/ptse-2016-0020>

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

16. Pusztai, G., **Kovács, K. E.**, Kovács, K., Nagy, B. E.: The effect of campus environment on students' health behaviour in four Central European countries.
J. Soc. Res. Policy. 8 (2), 1-14, 2018. ISSN: 2067-2640.

Idegen nyelvű absztrakt kiadványok (1)

17. **Kovács, K. E.**: The characteristics and territorial distribution of health-behavioural clusters among students.
In: Tavaszi szél konferencia 2018 Nemzetközi multidiszciplináris konferencia : Absztraktkötet. Szerk.: Keresztes Gábor, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 438, 2018. ISBN: 9786155586262

További közlemények

Magyar nyelvű könyvek (1)

18. **Kovács, K. E.**: Fedezd fel a világot! Természettudományos kísérletek gyerekeknek. Kocka Kör, Debrecen, 152 p., 2014. ISBN: 9786155267062

Magyar nyelvű könyvrészletek (2)

19. **Kovács, K. E.**, Markos, V., Rábai, D., Szűcs, T.: Az oktatási intézmény szerepe a családon belüli válságok kezelésében egy kvalitatív vizsgálat tükrében.
In: Riport a családokról: A Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet kutatási. Szerk.: Földvári Mónika, Tomposné Hakkel Tünde, Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet; L'Harmattan, Budapest, 479-499, 2016, (Kapocs könyvek, ISSN 1589-4096 ; 15.) ISBN: 9789634141938
20. **Kovács, K. E.**: Megéri gondozni a tehetségeket? Avagy: a Nemzeti Tehetség Program specifikus és aspecifikus társadalmi hatásaival kapcsolatos jövőkép.
In: NTP Utópia. Szerk.: Mező Ferenc, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 61-72, 2014. ISBN: 9789633184363

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

21. **Kovács, K. E.**, Szekér, B., Kondé, Z., Nagy, B. E.: A nemfigyelési vakság jelensége a sportpályán.
Alk. Pszichol. 18 (1), 27-41, 2018. ISSN: 1419-872X.
DOI: <http://dx.doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2018.1.27>
22. **Kovács, K. E.**: Megszólal a síp: Egészségtudatosság és mentális egészség kézilabda játéktevékenység körében.
Magy. Sporttud. Szle. 19 (2), 45-51, 2018. ISSN: 1586-5428.

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

23. Munkácsi, B., Papp, G., Felszeghy, E. N., Nagy, B. E., **Kovács, K. E.**: The associations between mental health, health-related quality of life and insulin pump therapy among children and adolescents with type 1 diabetes.
J. Pediatr. Endocrinol. Metab. 31 (10), 1065-1072, 2018. ISSN: 0334-018X.
DOI: <http://dx.doi.org/10.1515/jpem-2018-0130>
IF: 1.086 (2017)

Egyéb folyóiratközlemények (1)

24. Markos, V., **Kovács, K. E.**: Hajnalka Fenyves (ed.) (2015). Volunteering and new type of volunteering among the higher education students.
Hung. Educ. Res. J. 6 (3), 135-138, 2016. ISSN: 2062-9605.

Magyar nyelvű absztrakt kiadványok (1)

25. Kovács, K., **Kovács, K. E.**: Intézményi hatások a hallgatók sportolási szokásaiban.
In: A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése: XVI. Országos Neveléstudományi Konferencia. Szerk.: Zsolnai Anikó, Kasik László, SZTE BTK Neveléstudományi Intézet; MTA Pedagógiai Bizottság, Szeged, 151, 2016. ISBN: 9789633065136

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora: 1,408

A közlő folyóiratok összesített impakt faktora (az értekezés alapjául szolgáló közleményekre): 0,322

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2018.12.04.

